

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ที่มาและความสำคัญของปัญหา

ทรัพยากรป่าไม้ เป็นทรัพยากรธรรมชาติที่อำนวยประโยชน์ขั้นพื้นฐาน แก่มนุษย์ รวมทั้งระบบนิเวศโดยรวม นับตั้งแต่ทรัพยากร ดิน น้ำ ป่าไม้ สัตว์ป่า ซึ่งรวมถึงตั้งแต่ สัตว์เซลล์เดียวและพืชเซลล์เดียว ตลอดไปถึงสัตว์ชั้นสูงคือ สัตว์ที่มีกระดูกสันหลังและพืชชั้นสูง ซึ่งกลายเป็นระบบนิเวศที่มีความเกี่ยวพันกันอย่างแยกกันไม่ออก ถ้าหากทรัพยากรธรรมชาติอย่างหนึ่งอย่างใดถูกทำลายลงไปย่อมส่งผลกระทบต่อระบบนิเวศอย่างอื่นที่เหลือ หรือทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทั้งระบบ (มนัส สุวรรณ, 2542) แต่สำหรับในที่นี้จะกล่าวเฉพาะทรัพยากรป่าไม้ซึ่งเป็นสิ่งสำคัญประการหนึ่งของระบบนิเวศ โดยเฉพาะประเทศที่ประกอบอาชีพเกษตรกรรมเป็นหลักอย่างประเทศไทย ทรัพยากรป่าไม้ต้องคงอยู่ในสภาพที่เสื่อมโทรม เนื่องจากการเพิ่มขึ้นของจำนวนประชากรของประเทศ และการขยายตัวทางเศรษฐกิจและความเจริญก้าวหน้าทางเทคโนโลยี การพัฒนาประเทศจำเป็นต้องใช้ทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่แล้วเป็นวัตถุดิบพื้นฐาน หากในสภาพธรรมชาติที่มีอยู่ในสภาพดั้งเดิมยังมีได้ถูกรบกวนบดกลืนทำลาย ทรัพยากรเหล่านี้จะอยู่อย่างมีคุณภาพ มีความสัมพันธ์เกี่ยวกัน และอำนวยประโยชน์ต่อสรรพชีวิตและสิ่งแวดล้อมอย่างสมดุล

ในอดีต ประเทศไทยเคยมีป่าไม้ที่อุดมสมบูรณ์ รวมทั้งพรรณพืชและสัตว์ป่านานาชนิดอาศัยอย่างเกื้อกูลกัน ถึงแม้ว่าในอดีตคนจะอยู่กับป่ามาตั้งแต่บรรพบุรุษ แต่เขาเหล่านั้นก็ไม่ได้ทำลายป่า เขาอยู่อย่างป่าเปรียบเป็นบ้าน อาหารที่เก็บหาจากป่าเปรียบเสมือนดอกเบี๋ยที่เกิดจากรนาคารป่าไม้ ซึ่งต้นทุนยังอยู่ ดังนั้นจึงไม่ต้องสงสัยเลยว่าคนเข้าไปอยู่ร่วมกับป่าไม้ได้อย่างไร เพราะเขารู้โดยสัญชาตญาณว่า ถ้าหากเขาทำลายป่าแหล่งอาหารที่เขาเคยเก็บกิน ก็จะไม่ให้มีพวกเขาเก็บกินอีกต่อไป จะต้องออกไปหากินแหล่งอื่นซึ่งอยู่ไกลออกไป ทำให้เขาได้รับความเดือดร้อนและเสียเวลาที่ต้องออกไปหากินไกลๆ (เชิด อรรถวิสุทธิ, 2485) แต่อย่างไรก็ตาม ป่าไม้ของประเทศไทยรวมทั้งประเทศเพื่อนบ้าน เช่น อินเดี ย พม่า ลาว เวียดนาม ได้ถูกประเทศมหาอำนาจอย่างอังกฤษและฝรั่งเศสเข้ามาครอบครองแหลมอินโดจีน และได้มีบริษัทเข้ามาถือสัมปทานทำไม้สักในประเทศพม่าและไทยเป็นจำนวนสามบริษัทคือ บริษัทบอร์เนียว-อินดัสทรี บริษัท เซ้าส์อีเอสเอเซียติก และบริษัท บอมเบย์-เบอร์มา เข้ามากอบโกยทรัพยากรป่าไม้ของประเทศไทย โดยจ่ายเงินค่าภาคหลวงหรือค่าภาษีให้แก่รัฐบาลเพียงน้อยนิด ดังนั้นจะเห็นได้ว่าผลประโยชน์จากการ

จัดการทรัพยากรป่าไม้อยู่ในมือของรัฐบาลกลาง ซึ่งเป็นบุคคลเพียงไม่กี่คน ในขณะที่บุคคลส่วนใหญ่ซึ่งเป็นประชากรเจ้าของประเทศไม่มีสิทธิ์ที่จะไปใช้ทรัพยากรป่าไม้นั้นได้ เพราะพื้นที่ป่าไม้ตกอยู่ในมือของบริษัทผู้รับสัมปทาน ประกอบกับประชากรของประเทศเริ่มเพิ่มจำนวนมากขึ้น เนื่องจากรัฐบาลในสมัยนั้นมีความวิตกว่า ประชากรเจ้าของประเทศจะกลายเป็นชนกลุ่มน้อย จึงเร่งส่งเสริมเรื่องการมีบุตรมาก เมื่อประชากรเพิ่มมากขึ้น ความต้องการที่อยู่อาศัยและที่ทำกินก็ต้องขยายขึ้นเป็นเงาตามตัว พื้นที่ทำกินใหม่หรือที่ถูกรุกกรุกก็คือพื้นที่ป่า และนี่ก็เป็นสาเหตุหนึ่งของการลดลงของพื้นที่ป่าไม้

ปัญหาการลดลงของพื้นที่ป่าไม้ เกิดจากการจัดการทรัพยากรป่าไม้ของประเทศไทย เป็นปัญหาที่เกิดขึ้นเรื้อรังมานานแล้วนับเวลาเกือบศตวรรษ เป็นปัญญาระดับโครงสร้างของประเทศ ซึ่งประกอบด้วยโครงสร้างทางเศรษฐกิจหรือระบบนิเวศของประเทศทั้งหมด กล่าวคือ ระบบการเมืองการปกครองของเราในสมัยก่อนจะปกครองแบบเจ้าผู้ครองนคร รัฐบาลกลางจะแต่งตั้งผู้ครองนครไปปกครองหัวเมืองต่างๆ และมีอำนาจเด็ดขาดในการอนุญาตจัดเก็บภาษีต่างๆ เช่น การทำไม้ส่งเป็นรายได้ให้รัฐบาลกลาง และนำเงินรายได้ไปพัฒนาประเทศ การเก็บหาผลประโยชน์จากทรัพยากรต่างๆ ในประเทศไทยก็เหมือนกับประเทศด้อยพัฒนาทั้งหลายในอดีต เช่น การลักลอบเก็บหาทรัพยากรนำไปจำหน่ายอย่างอิสระ การกระทำผิดกฎหมายอย่างนี้อาจจะเป็นนิสัยดั้งเดิมของคนไทยที่ขาดระเบียบวินัยของคนไทย แม้จะมีกฎหมายบ้านเมืองออกมาบังคับใช้ แต่ก็ไม่มีผลในทางปฏิบัติ แม้แต่เจ้าหน้าที่ของบ้านเมือง ซึ่งเป็นผู้ที่รักษากฎหมายก็มักทำตัวเป็นผู้มีอิทธิพลเจ้าพ่อ ตามคำพังเพยที่มีคนกล่าวกันว่า ทำอะไรตามใจคือไทยแท้

จากปัญหาการลดลงของพื้นที่ป่าไม้ดังที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้น ซึ่งเป็นการจัดการทรัพยากรป่าไม้โดยรัฐบาลเพียงฝ่ายเดียว ไม่ประสบความสำเร็จเท่าที่ควร และการลักลอบตัดไม้ทำลายป่า การบุกรุกแผ้วถางป่าก็ยังมีปริมาณเพิ่มขึ้นทุกปี เพราะชุมชนยังไม่ทราบประโยชน์ของป่าไม่ว่ามีความสำคัญต่อสภาพแวดล้อมและสิ่งมีชีวิตอย่างไร อีกประการหนึ่งประเทศไทยเป็นประเทศเกษตรกรรม จะต้องมีพื้นที่ป่าไม้จำนวน 40 เปอร์เซ็นต์ของพื้นที่ประเทศ ซึ่งประเทศไทยมีพื้นที่ทั้งหมดประมาณ 320 ล้านไร่ และขณะนี้พื้นที่ป่าไม้ของประเทศลดลงเหลือเพียง 33.9% ของพื้นที่ประเทศ (ภาพถ่ายดาวเทียมสำรวจทรัพยากรป่าไม้ 2543) ทำให้มีพื้นที่ป่าไม้สำหรับดูดซับน้ำฝนไว้สำหรับการเกษตรมี

ไม่เพียงพอ พื้นที่การเกษตรกรรมจะเกิดความแห้งแล้งอย่างรุนแรงในฤดูร้อน เนื่องจากขาดแหล่งน้ำซับและเกิดอุทกภัยในฤดูฝน เนื่องจากไม่มีต้นไม้ที่จะคอยดูดซับน้ำฝนไว้

สำหรับสาเหตุที่บัณฑิตใจที่ศึกษาเรื่องนี้เนื่องจากรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540 กำหนดไว้ว่าทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเป็นทรัพย์สินส่วนรวมของประชาชน ทุกคนต้องช่วยกันดูแลและอนุรักษ์ไว้เพื่อประโยชน์ส่วนรวม แต่การที่จะให้ประชาชนเข้ามาจัดการทรัพยากรป่าไม้เพียงฝ่ายเดียวนั้นอาจจะเป็นไปได้ยาก เนื่องจากประชาชนส่วนใหญ่ยังขาดความพร้อมทั้งด้านความรู้และจิตสำนึกในการที่จะอนุรักษ์ป่าไม้ไว้ได้

1.2 วัตถุประสงค์ของการศึกษา

- 1.2.1 เพื่อศึกษาการใช้ประโยชน์ทรัพยากรป่าไม้และที่ดินของชุมชนลุ่มน้ำแกว อำเภองาว จังหวัดลำปาง
- 1.2.2 เพื่อเสนอแนะแนวทางและรูปแบบที่เหมาะสมกับการจัดการทรัพยากรป่าไม้ของชุมชนลุ่มน้ำแกว

1.3 ขอบเขตของการศึกษา

1.3.1 ขอบเขตพื้นที่ที่ใช้ในศึกษา เพื่อศึกษาถึงการจัดการทรัพยากรป่าไม้ในพื้นที่ลุ่มน้ำแกว อำเภองาว จังหวัดลำปาง ตาม (ภาพที่ 1) แผนที่มาตราส่วน 1:50,000 ราว 4946 I, 4946 II, 5046 VI เหตุที่เลือกศึกษาวิจัยพื้นที่แห่งนี้เนื่องจากเป็นบริเวณพื้นที่ที่มีความอุดมสมบูรณ์ตามธรรมชาติ มีความหลากหลายทางชีวภาพ ทั้งพันธุ์สัตว์และพืช อีกทั้งเป็นพื้นที่ที่อยู่ห่างจากตัวที่ว่าการอำเภองาวประมาณ 17 กิโลเมตร สะดวกต่อการเดินทางไปเก็บข้อมูลเพื่อการศึกษาวิจัย ประกอบกับปัจจุบันประชาชนต่างรวมตัวกันดูแลรักษาป่าในพื้นที่เดิมมากยิ่งขึ้น มีความรักและหวงแหนในพื้นที่ป่าไม้ในเขตชุมชนของตน ร่วมกันต่อต้านประชาชนต่างพื้นที่ไม่ให้เข้ามาแย่งชิงผลผลิตจากป่าไม้ในท้องที่ชุมชนของตน มีรูปแบบการจัดการป่าไม้โดยชุมชนเฉพาะถิ่น มีความเป็นพลวัต มีความพยายามสานต่อความเชื่อของชุมชนที่มีต่อป่า

ขนบธรรมเนียมประเพณีและวัฒนธรรมในการอนุรักษ์ป่าไม้ของชุมชน ให้กลุ่มเยาวชนซึ่งเป็นกำลังอนาคตของชาติได้เห็นความสำคัญของป่าไม้ ร่วมแรงร่วมใจกันอนุรักษ์ป่าเพื่อเป็นมรดกชิ้นสำคัญให้สืบทอดต่อไป

1.3.2 ศึกษาปัญหาของชุมชนในการจัดการทรัพยากรป่าไม้ ความเป็นพี่เลี้ยงที่ปรึกษาเสนอแนะแนวทางในการจัดการทรัพยากรป่าไม้ที่ยั่งยืน เช่น การจัดเวทีชาวบ้าน จัดการฝึกอบรมให้ความรู้แก่ชุมชนในเขตลุ่มน้ำยาว เมื่อชุมชนมีความเข้มแข็งแล้วจึงขยายเครือข่ายไปยังชุมชนอื่นต่อไป

1.4 นิยามศัพท์ที่ใช้ในการศึกษา

การใช้ประโยชน์ทรัพยากรธรรมชาติ หมายถึงการใช้ประโยชน์ทรัพยากรป่าไม้ทั้งทางตรงและทางอ้อม การใช้ประโยชน์ทางตรง ได้แก่ การใช้ไม้สร้างบ้านเรือน เครื่องมือ เครื่องใช้ โต๊ะ ม้านั่ง ประโยชน์ทางอ้อม ป่าช่วยรักษาความชื้น ความสมดุลทางธรรมชาติ

การจัดการทรัพยากร หมายถึง การที่ชุมชนร่วมกันจัดการทรัพยากรป่าไม้อย่างยั่งยืน อนุญาตให้ใช้ประโยชน์บริเวณที่ราบ และอนุรักษ์ป่าบริเวณที่สูงชัน

ชุมชน หมายถึงประชาชนที่อยู่ในเขตป่าลุ่มน้ำแม่งาว อาจอาศัยอยู่รวมกันเป็นกลุ่มบ้าน

เครือข่าย หมายถึง รูปแบบที่อาศัยความสัมพันธ์ทางสังคมในเขตป่าลุ่มน้ำยาว ที่แยกตัวไปตั้ง กลุ่มบ้าน

ระบบนิเวศ หมายถึงทุกสิ่งที่อยู่รอบตัวเขา ทั้งมีชีวิตและไม่มีชีวิต และอยู่รวมกันอย่างกลมกลืน

ป่าชุมชน หมายถึง ป่าที่ดำเนินการปลูก ควบคุมดูแล ป้องกันและอนุรักษ์ป่าไม้ โดยชุมชน มีการใช้ประโยชน์จากป่าร่วมกัน แลบำรุงรักษาร่วมกัน

ผู้นำชุมชน หมายถึง บุคคลในชุมชนนั้นที่สมาชิกในชุมชนคัดเลือกขึ้นมาให้ทำหน้าที่ผู้นำหรือผู้บริหาร ทั้งเป็นทางการและไม่เป็นทางการ เช่น พระสงฆ์ NGO. ผู้ใหญ่บ้าน ครู อ.ส.ม.

เครือข่ายชุมชน หมายถึง ชุมชนที่มีความคิดเห็นตรงกันที่อยู่ในอีกชุมชนหนึ่งที่มีแนวความคิดในการอนุรักษ์ป่าไม้ และจัดการป่าไม้ในรูปแบบเดียวกัน

คณะกรรมการชุมชน หมายถึง บุคคลฝ่ายต่างๆ ที่ได้รับการคัดเลือกหรือแต่งตั้งให้ทำหน้าที่อย่างหนึ่งอย่างใดในการจัดการป่าชุมชน เช่น กรรมการป้องกันรักษาป่า อ.ส.ม.

กฎระเบียบ หมายถึง ข้อตกลงร่วมกันภายในชุมชนหนึ่งๆ ที่กำหนดขึ้นมาว่าควรปฏิบัติอย่างไร และไม่ควรถูกปฏิบัติอย่างไร มีความผิดและได้รับโทษอย่างไร ซึ่งทุกคนในชุมชนนั้นต้องปฏิบัติตาม

ความเข้มแข็งของชุมชน หมายถึง การยึดมั่นในอุดมการณ์และสมาชิกในชุมชน ปฏิบัติการอย่างเคร่งครัด ตามมติที่ประชุมกำหนดไว้

การมีอุดมการณ์ของชุมชน หมายถึง ความเชื่อของชุมชนในกิจการที่กระทำ

การมีอาชีพของการจัดการ หมายถึง แบบอย่างที่อยู่ปฏิบัติต่อกันมาแต่อดีต

ภูมิปัญญาท้องถิ่น หมายถึง วิธีการดำเนินงานอย่างใดอย่างหนึ่งในท้องถิ่นนั้นที่ถือ สืบทอดกันมา

ศักยภาพ หมายถึง สถานะ ความสามารถในการดำเนินงานที่ได้รับมอบหมาย ความพร้อม ความมีวิสัยทัศน์ในการทำงาน